SHAXS SHAKLLANISHIDA DINIY TASAVVURLAR VA TARBIYANING IJTIMOIY PSIXOLOGIK AHAMIYATI

Abduraxmanova Nafosat Amanatovna
Qarshi davlat texnika universiteti katta o‘qituvchisi
farachamguzalim@gmail.com

Annotatsiya. Tezisda diniy tasavvurlarning shaxs dunyoqarashi, axloqiy munosabatlari va ijtimoiylashuvi bilan aloqadorligi nazariy tahlil qilinadi. Dinning tasalli berish, birlashtirish, muloqotni qo‘llab-quvvatlash, xulqni tartibga solish va hayotga ma’no berish vazifalarining tarbiyaviy jihatlari yoritiladi. Diniy tasavvurlarni o‘zlashtirishda oila, ta’lim va ijtimoiy-madaniy muhitning o‘rni ochib beriladi. Tarbiyaviy jarayonda ilmiy xolislik, mustaqil fikrlash, bag‘rikenglik hamda inson qadr-qimmatini hurmat qilish tamoyillariga tayanish zarurligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar. Shaxs shakllanishi, diniy tasavvurlar, diniy tarbiya, ijtimoiylashuv, dunyoqarash, axloqiy qadriyatlar, oila, bag‘rikenglik, mustaqil fikrlash.

Kirish. Shaxsning shakllanishi oiladagi munosabatlar, ta’lim, madaniy an’analar va hayotiy tajribaning o‘zaro ta’sirida kechadi. Diniy tasavvurlar ushbu jarayonda insonning yaxshilik, mas’uliyat, hayot mazmuni va boshqalar bilan munosabatlari haqidagi qarashlariga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu bois ularning tarbiyaviy ahamiyatini o‘rganish diniy bilim mazmunini, bu bilimga hissiy munosabatni va uning kundalik xulqda namoyon bo‘lishini birgalikda tahlil qilishni talab etadi.

Taqdim etilgan o‘quv materialida dinning ijtimoiy vazifalari, tarixiy shakllari va inson ma’naviy hayotidagi o‘rni yoritilgan [1]. Mazkur tezisda shu mulohazalar shaxs shakllanishi nuqtayi nazaridan qayta tizimlashtiriladi. Maqsad diniy tasavvurlar va tarbiyaning shaxs dunyoqarashi hamda ijtimoiy munosabatlariga daxldor jihatlarini aniqlashdir. Tahlil manba matnini mazmunan umumlashtirish va din psixologiyasidagi ko‘p o‘lchovli yondashuvlar bilan qiyoslashga asoslanadi.

Diniy tasavvurlarni tahlil qilishda insonning shaxsiy e’tiqodi bilan uning diniy hodisalar haqidagi bilimini farqlash zarur. Diniy tarbiya oilada yoki diniy muhitda e’tiqodga oid qadriyat va amaliyotlarni o‘zlashtirishni anglatishi mumkin. Dinshunoslik ta’limida esa turli diniy an’analar haqidagi xolis bilim, ularni tarixiy sharoitda tushunish va hurmatga asoslangan muloqot madaniyati muhim o‘rin tutadi.

Diniy tasavvurlarning mazmuni va shakllanish omillari. Diniy tasavvurlar insonning muqaddaslik, ilohiylik, hayot va o‘lim, axloqiy burch hamda

mavjudlik mazmuni haqidagi qarashlarini qamrab oladi. Ular hikoya, ramz, marosim va kundalik munosabatlarda ifodalanadi. Ularning mazmuni shaxs yashayotgan madaniyat, oilaviy tajriba va o‘zini anglash xususiyatlariga bog‘liq holda o‘zlashtiriladi. Bir xil tushuncha turli insonlar uchun turlicha shaxsiy ahamiyat kasb etishi mumkin.

Manbada animizm, totemizm, fetishizm va shomonlik kabi diniy tasavvur hamda amaliyot shakllari ko‘rib chiqilgan [1]. Ularning tahlili odamlarning tabiat, ajdodlar, jamoa va ramziy buyumlarga bergan ma’nolarini tushunishga yordam beradi. Bu shakllarni barcha xalqlar ketma-ket bosib o‘tgan yagona rivojlanish yo‘li sifatida talqin qilish o‘rniga, muayyan tarixiy-madaniy sharoitda o‘rganish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv diniy tajribaning xilma-xilligini hisobga olish imkonini beradi.

Oila diniy tasavvurlarning dastlabki o‘zlashtirish muhitlaridan biridir. Bola kattalarning so‘zlari, xatti-harakati, bayram va marosimlardagi ishtirokini kuzatib, ularga munosabat shakllantiradi. Tarbiyaviy ta’sir aytilgan nasihatning kundalik muomala bilan uyg‘unligiga ham bog‘liq. Mehr-oqibat haqida so‘z yuritilgan oilada o‘zaro g‘amxo‘rlik amalda namoyon bo‘lsa, bu tushunchaning mazmuni shaxsiy tajriba orqali boyiydi.

Ta’lim muhiti o‘zlashtirilgan tasavvurlarni tushuntirish, savol berish va qiyoslash uchun sharoit yaratadi. Diniy tushunchalarning ma’nosini yoshga mos tilda izohlash, tarixiy ma’lumotni shaxsiy qarashdan ajratish va turli nuqtayi nazarlarni tinglash o‘quvchining fikrlashini rivojlantirishi mumkin. Bunda o‘qituvchi savollarga ochiqlik, dalilga tayanish va hurmatli muloqotning namunasini ko‘rsatadi.

Saroglou diniylikni e’tiqod, hissiy bog‘lanish, axloqiy xulq va mansublik o‘lchovlari orqali talqin qiladi [2]. Ushbu yondashuv diniy tasavvurlarning bilim, hissiyot, munosabat va amaliy faoliyatda turlicha ifodalanishini tahlil qilishga yordam beradi. Huber va Huber taklif etgan modelda ham diniy bilimga qiziqish, e’tiqod mazmuni, jamoaviy va shaxsiy amaliyot hamda diniy tajriba farqlanadi [3]. Demak, shaxsning diniy tasavvurlarini tushunishda bir nechta jihatni birgalikda ko‘rib chiqish zarur.

Dinning ijtimoiy vazifalari va tarbiyaviy imkoniyatlari. Manbada dinning tasalli berish, birlashtirish, tartibga solish, muloqotni tashkil etish, me’yorlarni ma’qullash va hayot mazmunini tushuntirish vazifalari ajratilgan [1]. Shaxs shakllanishi nuqtayi nazaridan bu vazifalar hayotiy qiyinchiliklarga munosabat, boshqalarga daxldorlik hissi va xulqiy mezonlarni o‘zlashtirish bilan bog‘liq holda tahlil qilinishi mumkin. Ularning ta’siri e’tiqodning shaxs uchun ahamiyati va ijtimoiy muhit xususiyatlariga qarab farqlanadi.

Tasalli berish vazifasi insonning qiyinchiliklarga ma’no berishi, umidni saqlashi va ruhiy tayanch izlashi bilan aloqador. Tarbiyaviy jihatdan bunday mazmun sabr, hayotiy mas’uliyat va boshqalarning kechinmalariga e’tiborni muhokama qilishga asos bo‘lishi mumkin. Bunda insonning o‘z hayotidagi muammolarni hal qilishga faol munosabati hamda yaqinlaridan yordam olish imkoniyatini qo‘llab-quvvatlash muhimdir.

Birlashtirish va muloqot vazifalari umumiy qadriyatlar asosida o‘zaro yordam va jamoaga mansublik hissining shakllanishida namoyon bo‘ladi. Oilaviy an’analar yoki jamoaviy tadbirlarda ishtirok etish insonni boshqalarning ehtiyojlarini anglashga undashi mumkin. Tarbiyaviy ishda bu imkoniyatni keng ijtimoiy hurmat bilan bog‘lash lozim. O‘z jamoasiga daxldorlik turli e’tiqoddagi kishilar bilan hamkorlik va ularning qadr-qimmatini tan olish bilan uyg‘unlashishi zarur.

Xulqni tartibga solish vazifasi burch, va’daga sodiqlik, halollik va mas’uliyat kabi me’yorlarni o‘zlashtirish bilan bog‘lanadi. Me’yorning ichki ahamiyat kasb etishi uning sababini tushunish va real vaziyatdagi oqibatini baholash orqali qo‘llab-quvvatlanadi. Masalan, rostgo‘ylikning mazmunini muhokama qilishda insonlar o‘rtasidagi ishonch va o‘z harakatiga javobgarlik masalasiga e’tibor qaratish mumkin.

Hayotga ma’no berish vazifasi shaxsning maqsadlari, qadriyatlari va o‘zligini anglashiga taalluqlidir. Granovskaya e’tiqodning inson xulqi va dunyoni his etishi bilan bog‘liq psixologik jihatlarini yoritadi [4]. Mazkur nuqtayi nazardan tarbiyaviy muloqot yoshlarning o‘z maqsadlarini anglashiga va qarorlarini mulohaza qilishiga sharoit yaratishi lozim. O‘z qarashini izohlash, boshqalarning fikrini tinglash va hayotiy tanlovni asoslash bunday muloqotning mazmunini tashkil etadi.

Xulosa va amaliy takliflar. Diniy tasavvurlarning shaxs shakllanishidagi ahamiyati ularning qanday o‘zlashtirilishi va kundalik munosabatlarda qanday namoyon bo‘lishi bilan bog‘liq. Diniy bilim, shaxsiy kechinma, guruhga mansublik va xulqiy yo‘nalishlarni birgalikda tahlil qilish tarbiyaviy jarayonning mazmunini aniqroq tushunishga yordam beradi. Oila va ta’lim muhitidagi ishonchli muloqot bu tasavvurlarni ongli ravishda mulohaza qilish uchun sharoit yaratadi.

Tarbiyaviy mashg‘ulotlarda halollik, hamdardlik, o‘zaro yordam va mas’uliyatga oid hayotiy vaziyatlarni muhokama qilish tavsiya etiladi. O‘quvchining voqea sababini tushuntirishi, qarorining boshqalarga ta’sirini baholashi va o‘z fikrini dalillashi qo‘llab-quvvatlanishi lozim. Shuningdek, turli e’tiqod va dunyoqarash egalarining fikrini hurmat bilan tinglash madaniyatiga e’tibor qaratish zarur.

Manbalarni tanlashda muallif, nashr va ilmiy dalillarga tayanish, tarixiy umumlashtirishlarni tanqidiy baholash hamda diniy qarashlarni ularning madaniy sharoitida tushuntirish maqsadga muvofiq. Tezisdagi umumlashtirishlar nazariy tahlilga asoslanadi. Tarbiyaviy usullarning amaliy natijadorligi yosh va muhit xususiyatlari hisobga olingan alohida empirik tadqiqotlarda tekshirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Boyatzis C. J. Spiritual Development During Childhood and Adolescence // The Oxford Handbook of Psychology and Spirituality / Ed. L. J. Miller. — Oxford University Press, 2012. — P. 151–164.

2. Bengtson V. L., Putney N. M., Harris S. Families and Faith: How Religion Is Passed Down across Generations. — Oxford University Press, 2013.

3. Huber S., Huber O. W. The Centrality of Religiosity Scale (CRS) // Religions. — 2012. — Vol. 3, No. 3. — P. 710–724. — DOI: 10.3390/rel3030710.

4. Saroglou V. Believing, Bonding, Behaving, and Belonging: The Big Four Religious Dimensions and Cultural Variation // Journal of Cross-Cultural Psychology. — 2011. — Vol. 42, No. 8. — P. 1320–1340. — DOI: 10.1177/0022022111412267.

5. Грановская Р. М. Психология веры. — Санкт-Петербург: Питер, 2010. — 480 с.

6. Крылов А. Н. Религиозная идентичность. Индивидуальное и коллективное самосознание в постиндустриальном пространстве. — 2-е изд. — Москва: НИБ; Икар, 2012.

7. Угринович Д. М. Психология религии. — Москва: Политиздат, 1986. — 352 с.